

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на Цвета Луизова-Хорева, докторант на самостоятелна подготовка, по направление Филология 05.04.11 Общо и сравнително езиковедие (Английски език - семантика), на тема **„Английски и български съществителни имена от областта на туризма, образувани чрез композиция”**, за присъждане на образователната и научна степен **„доктор”**

Магистър Цвета Луизова-Хорева е родена през 1966 г. Тя завършва висшето си образование по английска филология през 1990 г. в СУ „Св. Климент Охридски”. Започва преподавателската си дейност една година по-късно, първо в сферата на средното образование, а по-късно и на висшето. От 1998 г. до момента е старши преподавател по английски език в Университет по хранителни технологии, Пловдив, България. Паралелно с преподавателската си дейност, Цвета Хорева се развива и като преводач. Участвала е в шест научни проекта, пет от които международни.

Цвета Хорева има четиринадесет научни публикации, шест от които по темата на дисертацията. Освен публикации с научна насоченост, Цвета Хорева е автор или съавтор на учебници, учебни помагала и речници по английски език, повечето от които в специфичната област на туризма. Списъкът с релевантните публикации се съдържа в автореферата, като копия от статиите по темата на дисертационния труд бяха предоставени на членовете на научното жури.

Предмет на настоящата рецензия е дисертацията **„ Английски и български съществителни имена от областта на туризма, образувани чрез композиция”**, с обем 306 стр., от които 20 страници съдържат библиографията на използваната научна литература (155 заглавия) и списък на източниците, от които са ексцерпирани примерите за създаване на корпуса. Под формата на апендикс са представени и самите корпуси на български и английски съществителни имена от областта на туризма, образувани чрез композиция (1939 английски единици, организирани по азбучен ред и 472 български единици подредени по същия начин, с отчитане на правописа на конкретните единици). Дисертацията е организирана в 4 глави: 1. Уводна част; 2. Теоретична основа на разработката; 3. Когнитивно моделиране на композитите от изследвания корпус и 4. Заключителна част.

За анализ на емпиричния материал докторантката е избрала рамката на когнитивната лингвистика и по конкретно методиката на рамковата семантика, като е съумяла в аналитичния си модел да вплете и теориите на концептуалната метафора и метонимия, тезата за концептуално смесване, теориите за конструкциите и семантичните ниши и теорията за езиковия контакт, за постигане на максимална обективност и цялостност на изследването. Текстът на дисертацията е с ясна и балансирана структура, терминологично издържан, високо информативен и изключително четивен. В съзвучие с аналитичните традиции на когнитивните

изследователи на езика, докторантката онагледява конкретните си анализи със схеми и графични илюстрации на концептуалните модели, което спомага за разбирането на съдържателно наситения текст. Особено добро впечатление прави умението на дисертантката синтезирано да представя цели школи (теоретичните им рамки, аналитичния им инструментариум и терминологичния им апарат), като прецизно и информирано-критично преценява каква част от предложенията на други изследователи са използвани в контекста на собствения ѝ, цялостен аналитичен модел.

Композицията е разпозната от редица изследователи (Gagne and Spalding 2014, Guevara and Scalise 2009, Libben 2014, Scalise 2010, Ten Hacken 2013 и др.) като универсален словообразователен процес, характерен дори за изолиращите езици. Като словообразователно средство композицията съществува както в българския, така и в английския, макар и с различни степени на разпространение и продуктивност. В предлаганата дисертация се прави съпоставка на проявите ѝ в двата езика на базата на материал от една специфична област на езикова употреба, езика на туризма. Изборът на тема и на сфера на изследване е изключително удачен по няколко причини: макар и широко застъпена в публикациите на редица ученици в световен мащаб, темата за композитите набира подновен интердисциплинарен и крослингвистичен интерес поради своята сложност и незадоволителните резултати от множество предходни изследвания, а сферата на изследване се характеризира с нарастващата значимост, динамично развитие в световен мащаб през последния век, с широко влияние върху социалните, културните и образователните аспекти на живота, както с безпрецедентна глобализация, свързана с интензивна межкултурна комуникация, при което се създават условия за засилен езиков контакт. Като обосновава изследването си с необходимостта от по-гъвкав модел на композицията като словообразователен процес, способен да отчете огромното разнообразие от семантични отношения, които могат да съществуват между компонентите на композита, от една страна, и между тях и композита като цяло, от друга, както и характеристиките на езиковия потребител с неговите познания за реалния свят и индивидуалните му езикови стратегии, с настоящата дисертация дисертантката прави голяма крачка в тази посока. Освен анализ на конкретен езиков корпус, дисертантката предлага собствен, убедителен модел за анализ на композити.

Предвид естеството на изследваната област, при събирането на примерите са използвани източници, създавани в период от над двадесет години, съвременна периодика и делова кореспонденция в изучаваната област. Този начин на съставяне на езиковия корпус не само отразява динамиката в развитието на областта, но и създава възможността за извеждане на основните паралели и контрасти в изследваното явление в двата езика.

След изясняване на основни за композитите понятия като композиционалност, анализируемост, мотивация и прозрачност, дисертантката излага мотивацията си за разпознаване на композитите като конструкции (по смисъла на Голдбърг 1995, Голдбърг 2006, Крофт 2003 и Бой 2011), въз основа на установените при анализа вариращи степени на композиционалност, което до голяма степен преодолява проблема за разграничаване на композитите от синаптични и други видове словосъчетания (особено в български език).

За основа на аналитичния си модел Хорева избира рамковата семантика. Динамичният характер на рамките и техните елементи се оказва приложим за описание на сложната, некомпозиционна семантика на композитите и сходните им конструкции. Изложени са вижданията на водещите учени в тази област – Ч. Филмор (1985, 1982), Л. Барсалу (1992), Ш. Кулсън (2001), както и на авторите, подлагащи на анализ субстантивните композити, използвайки рамките и техните елементи, напр. Ониско (2010), Суицър (1999), Дирвен, Верспор (2004). Това е отправната точка за изработването на собствен изследователски апарат, приложим както към българския и английския език, така и към други езици, в които съществуват подобни конструкции. Представен е нов модел на анализ – модел на междурамково взаимодействие, с два подмодела – на вертикално и на хоризонтално взаимодействие.

Вниманието е насочено предимно към атрибутно-стойностните множества в рамките на определени концепти, за да се установят аспектите от дадена категория, които са се превърнали в атрибути, с презумцията, че активирането или „осветяването“ на конкретни техни стойности поражда съответните композити. По този начин съществуващите композити могат да бъдат използвани като показателни за отчетливостта на отделни атрибути в изследваната област. Видът на междурамковото взаимодействие зависи от това дали семантичните рамки на двата компонента са ситуирани на две различни нива, с което да поставят компонентите в подчинително отношение един спрямо друг, или на едно ниво, пораждайки композити със съчинително отношение между компонентите. На тази база са описани два модела – на вертикално и на хоризонтално междурамково взаимодействие.

Отправна точка при модела на вертикалното взаимодействие е идеята, че се свързват семантични рамки на две отделни нива: рамката на концепта, изразен с опорната дума, напр. (ХОТЕЛ), и рамката на някой от неговите атрибути, напр. ((Местоположение)), ((Близо до)), като конкретизираната стойност на този атрибут, напр. (((freeway))), се изразява с определящата дума. В емергентната структура участват елементите и от двете рамки, които са в подчинително отношение: *freeway hotel*. Това взаимодействие може да доведе до появата и на т.нар. семантично ексцентрични композити. Основният концепт от надредната рамка не се проявява експлицитно в композита на лексикално ниво, а достъп до него се предоставя по

метонимичен път, от композита, получен в резултат на междурамковото взаимодействие. В композита *fast food* например първият компонент осветява стойността (((начин на консумация))) на атрибута ((Храна)), вторият – самия атрибут, който предоставя достъп до концепта (РЕСТОРАНТ).

В модела на хоризонтално междурамково взаимодействие двете намиращи се в контакт рамки, макар и сходни по строеж, са независими една от друга и са ситуирани на едно ниво. Те структурират равнопоставени концепти, които обикновено представляват стойности от рамката на един общ надреден концепт. Взаимодействието между двете рамки поражда координативни композити, в чиято семантика двата компонента имат равен принос: *администратор-резерватор, легло-канане, chalet hotel*. Този вид взаимодействие също може да породи т.нар. ексцентрични композити. При композита *бира-скара* например първият компонент осветява стойността (((вид))) на атрибута ((Напитки)), вторият компонент – стойността (((начин на приготвяне))) на атрибута ((Храна)) (Фиг. 4). Така изразените на лексикално ниво стойности на двата атрибута ((Храна)) и ((Напитки)) метонимично заместват концепта (РЕСТОРАНТ).

За първи път такъв когнитивен модел е приложен върху българския език. На тази база е направена семантична класификация на композитите. Чрез създаване на примерни рамки на получените лексикален израз концепти и техните атрибути е зададен вътрешнокогнитивният контекст на конструиране на значението на изследваните единици.

Разработеният модел е приложен към анализа на конструкции, групирани по ономазиологични категории. Събраните примери са обособени и подложени на анализ в различни категории: наименования на лица (професии и други), наименования на места (заведения за пребиваване и хранене), наименования на дейности (развлекателни и спортни) и услуги, наименования на ваканции, пътуване и периоди от време, наименования на артефакти, уреди и съоръжения в заведенията за пребиваване и хранене. Конкретната единица на анализ са начините за конструиране на значението на субстантивните композити от областта на туризма в българския и английския език.

Анализираните конструкции са обобщени в по-конкретни или по-абстрактни схеми, в зависимост от степента на детайлност на анализ. Честотата на конкретизирането на тези схеми, т.е. реализацията на една или друга схема на значение реализирана в единия или и в двата изследвани езика, дава възможност да се направят изводи за преобладаващите елементи в семантиката на конструкциите и да се оформят предположения за продуктивността на даден модел. Приложеният метод е предимно качествено-аналитичен, като в отделни случаи се въвеждат елементи на количествено измерение с цел да се направи връзка с прототипната теория за категоризацията, базирана на идеите за най-добрите примери, степен на принадлежност и размити граници.

За онагледяването на рамките, на компонентите, атрибутно-стойностните множества и отношенията на близост между тях са използвани диаграми. Установеното влияние на вида и референциалния обхват на компонентите на композитите е илюстрирано също и с релационно-предметни скали.

При съпоставката на конструкции от двата езика част от усилията са насочени към оценка на контакта между тях. Предвид ролята на англоезичния свят в развитието на световната икономика и налагането на английския език като лингва франка е естествено голяма част от новите наименования да бъдат повлияни от английски. Това налага и въвеждането в дисертацията на перспективата на езиковата контактология, чрез която са показани симетриите и асиметриите между двата езика в образуването на именни композити в сферата на туризма. В опит да се установи до каква степен българския език налага своите ограничения върху навлизащите английски конструкции, са очертани някои проблемни области – например при калкирането (дали и каква част от заетия композит се калкира) и изписването (слято, полуслято или разделно, както и случаи на диграфия). Потвърждение получава разрастването на категорията на сравнително нетипични за български език словосъчетания с неизменяем първи компонент под влияние на така наречените първични (коренови) композити в английски език. На базата на изследването на сходствата в семантиката на различните видове новопоявили се конструкции се оценява адекватността на правилата за тяхното изписване, което има практическа приложимост в лексикографията и обучението по български език.

Изводите, до които стига дисертантката, могат да се обобщят в три основни групи: 1) изводи за най-честите модели на рамково взаимодействие при изграждането на композити в двата езика; 2) най-характерните резултати от влиянието на английския език върху български при създаването на композити в областта на туризма и 3) най-открояващите се модели на концептуално и рамково взаимодействие, наблюдавано при композитите в обособените ономаσιологични категории лексикални класове. Сред изводите, които се появяват на отделни места в дисертацията и се характеризират с различна степен на генерализация, и се обобщават в края на четвъртата част внимание заслужават следните наблюдения и обобщения:

Най-отчетливи при английските композити се оказват метонимията, свързана с Действието и породения от него сценарий, както и класическото метонимично отношение Част-Цяло. В българските композити преобладава метонимията **+ПРОДУКТ ВМЕСТО МЯСТО+**. В български метонимията най-често действа върху целия композит, докато в английски тя засяга отделните компоненти, отношението между тях или композита като цяло. Метонимичните отношения са много по-многобройни и разнообразни в английските композити. Въпреки разликите между двата езика, очевидно е, че метонимията играе важна мотивираща роля в композицията.

Влиянието на английските композити върху българския език протича в две насоки: образуване на субстантивни композити и образуване на словосъчетания, като атрибутивните съчетания, образувани под влиянието на английските композити, са значително по-малко на брой. Под влияние на английския език се разширява предимно категорията на апозитивните словосъчетания в българския. Независимо от вида на конструкцията и мястото на опорната дума може да се каже, че когато образува хибридни конструкции, българският език следва традицията на останалите славянски езици за запазване на чуждия компонент в позицията на определящата дума.

Сравнението на композитите в отделните ономаσιологични категории показва, че най-осезаемо е влиянието на английския език при конструкциите, които означават места за настаняване и за хранене, спортни и развлекателни дейности, услуги и съоръжения в хотелиерството. Значително по-слабо е това влияние в областта на професиите и най-слабо при конструкциите, назоваващи конкретни материални предмети за обзавеждане и оборудване.

В изследвания материал на български език не са открити композити, изразяващи концепта (МНОЖЕСТВО ОТ ПРЕДМЕТИ). Причината може да се търси не в някаква разлика в извънезиковите категории, която културно е обусловила появата на тези лексеми, а в отчетливостта и съответно продуктивността на самия словообразователен модел в английски език.

В заключение, дисертацията представлява първо, самостоятелно, завършено научно изследване. Сред положителните страни на дисертацията са жанрово стилистичните умения на авторката на изследването, които демонстрират отличното ѝ владение на български език и изградените ѝ жанрово и тематично специфични умения за създаване на научен текст. Похвала заслужава постигнатото от дисертантката по отношение на предаване на български език на аналитичния апарат и терминологичния ресурс на когнитивната лингвистика в цялост, на конструкционната лингвистика, на теориите за концептуална метафора и метонимия, концептуално смесване и рамкова семантика. Предложените преводни термини на понятия, свързани с теоретичните постановки и аналитичните модели на когнитивната лингвистика, както и обзорът на назоваваните от тях структури и процеси могат да послужат при разработването на кратък курс на български език, целящ запознаване с основите на когнитивната лингвистика и конструкционната граматика или на терминологичен речник в помощ на студентите-езиковеди.

Дисертацията напълно отговаря на изискванията за присъждане на образователната и научна степен „доктор” (проведено самостоятелно изследване с прилагане на определена методология и изготвяне на цялостен научен текст). Авторефератът пълно и адекватно отразява съдържанието на представения дисертационен труд. Приносите, определени от дисертантката в автореферата, правилно отразяват постигнатото в дисертационния труд.

Въз основа на гореизложеното мнение, с пълна убеденост, предлагам на почитаемото жури да присъди на Цвета Христова Луизова-Хорева образователната и научната степен “доктор”.

04. 03. 2015 г.
София

Изготвил рецензията:

/доц. д-р Ал. Багашева/